

LIT.: L. Marun, Starohrvatska bazilika u selu Žažviću u brijunskoj županiji, SHP, 1896, 2. — Z. Brusić, Gradinska utvrđenja u šibenskom kraju, Materijali, XII, Zadar 1976. — T. Burić, Kameni namještaj bazilike u Žažviću, SHP, 1985, 15. — T. Marasović, Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji, Split 1994. Z. Gu.

ŽDRALOVI, prapov. lokalitet u blizini Bjelovara. Neolitička zemunica s nalazima kasne starčevačke kulture (ukrašene posude) odudara od klasičnih starčevačkih oblika; lok. je izdvojen kao *tip Ždralovi starčevačke kulture*. U stratigrafskome i genetskome smislu ima protokorenovski, odn. protolinearni značaj. Između sela Ždralovi i Prespa (lok. Dolina) nalazi se eneolitičko zemuničko naselje lasinjske kulture.

LIT.: S. Dimitrijević, Neolit u centralnom i zapadnom dijelu sjeverne Jugoslavije, u knjizi: Praistorija jugoslavenskih zemalja, II, Sarajevo 1979, str. 252–253. — B. Gerić, Probno iskapanje lasinjskog naselja na lokalitetu »Dolina« kod Ždralova, Muzejski vjesnik (Koprivnica), 1985, 8. — Četrdeset godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (katalog), Koprivnica 1986. — Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Varaždin 1990. M. Med.

ŽDRAPANJ, selo SZ od Skradina. Zap. od crkve Sv. Bartula otkriveni su ostaci starokršć. bazilike, a na prostoru između crkve i bazilike veće srednjovj. groblje s mnoštvom kamenih spomenika (cjeloviti primjerci i ulomci ant. sarkofaga, rim. natpisi te dijelovi starokršć. i starohrv. crkvenoga namještaja i arhit. elemenata). Više spomenika bilo je uzidano u crkvu Sv. Bartula, a neki se još tamo nalaze. Osobito su važni dijelovi grede te sr. dio zabata oltarne pregrade s natpisom koji spominje hrv. kneza Branimira i župana Prištinu.

LIT.: F. Radić, Izvješće o radu..., SHP, 1896, 3. — Č. Iveković, Grobovi otaca, Narodna starina, 1924, 7. — L. Marun, Ruševine crkve Sv. Luke na uzdolu kod Knina s pisanom uspomenom hrvatskog kneza Mutimira, SHP, 1927, 1. — Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930. — S. Gunjača, Novi naučni rezultati u hrvatskoj arheologiji, Zagreb 1958. — Z. Gunjača, Rezultati neobjavljenih i najnovijih arheoloških istraživanja antičkih i srednjovjekovnih lokaliteta na šibenskom području, u knjizi: Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji, Split 1978. — Ž. Rapanić, Bilješka uz četiri Branimirova natpisa, SHP, 1981, 11. Z. Gu.

ŽEDRINSKI, Vladimir, scenograf i kostimograf (Moskva, 30. V. 1899 — Pariz, 30. IV. 1974). Studirao je arhitekturu i slikarstvo u Kijevu. God. 1920. došao u Beograd, 1940–50. bio je stalni scenograf u HNK-u u Zagrebu, potom je djelovao u Francuskoj. Na zagrebačkoj sceni nastavio je kontinuitet djelovanja ruske scenografske škole. Tu je opremio stotinjak predstava na dekorativno stilizirani način (P. I. Čajkovski, *Pikova dama*, 1946; I. F. Stravinski, *Petruška*, 1947; J. Offenbach, *Hoffmanove priče*, 1947; I. Vojnović, *Dubrovačka trilogija*, 1950).

LIT.: A. Celio-Cega, Scenografija Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu (1945–1967), Zagreb 1985. — Repertoar hrvatskih kazališta, 1840–1860–1980, I. i II, Zagreb 1990. — Đ. Kovačić, Prisutnost i odjeci ruske scenografije na zagrebačkoj glazbenoj sceni 1918–1940, Zagreb 1991. V. Fo.

ŽELJEZNO DOBA, prapov. razdoblje koje traje otprilike od ← 800. do rim. prevlasti nad većim dijelom Europe; u raznim krajevima počinje u različito vrijeme. U Z i sr. Europi počinje oko ← 800, premda se željezo upotrebljava već od kraja ← II. tisućljeća. Dijeli se na *starije* ili *halštatsko* (prema nalazištu Hallstatt kraj Salzburga u Austriji) i *mlađe* ili *latensko doba* (prema nalazištu La Tène na jezeru Neuchatel u Švicarskoj). Starije ž. d. nastaje kao posljedica otvaranja panonsko-karpatškoga prostora prema istoku odakle se širi metalurgija željeza s novim tehnikama obrade i ukrašavanja, te nov način ratovanja (ratnik-konjanik). Dio današnjih hrv. zemalja našao se u neposrednom susjedstvu visokih mediteranskih civilizacija (grčke, etruščanske, rimske), koje su ostavile i prve pisane podatke o životu u tim krajevima. Od toga se doba nositelji halštatskih kultura mogu i etnički odrediti kao npr. Histri, Japodi, Liburni, Delmati ili neka druga plemena poznata pod pojmom Ilira u širem smislu.

U Slavoniji i Baranji nastavlja se život *dalske kulture*, koja zadržava neke tradicije kulture polja sa žarama kao što je paljevinski ukop u žari, oblici trbušastih, kanelurama ukrašenih žara i zdjela s uvučenim obodom. Novi elementi istočnoga podrijetla vidljivi su na konjskoj opremi i na keramici s ukrasima Basarabi stila. Željeznodobna faza dalske kulture obilježena je i znatnim utjecajima iz *JI* alpskog prostora (askosi sa životinjskim likom na dršku) i središnjega balkanskoga područja. U Z Podravini, Međimurju i sr. Slavoniji oblikuje se na kasnobrončanodobnim zasadama kulture polja sa žarama *grupa Martijanec-Kaptol* (Jalžabet, Martijanec, Goričan, Kaptol). Ona je čvrsto vezana uz halštatski svijet Austrije, Z Madžarske i Slovačke, ali nisu zanemarivi ni utjecaji središnjeg balkanskoga prostora, a preko njega i grčke kulture (kaciga i knemide iz groba u Kaptolu). Proučavanje materijalne ostavštine te kulture omogućili

KACIGA IZ LABINA KRAJ SPLITA, ← V. do ← IV. st. Zagreb, Arheološki muzej

su nalazi paljevinskih grobova pod velikim zemljanim humcima-tumulima. Keramika je oslikana crnom bojom ili grafitom na crvenoj podlozi (složene kompozicije meandarskih, spiralnih ili ljestvičastih uzoraka). Dio keramičkih žara sjajne crne površine ukrašen je udubljenim i reljefnim spiralnim ornamentima te apliciranim figurama rogatih životinja ili barskih ptica na ramenima. Halštatska je kultura poznavala i slobodnu figuralnu plastiku. Širom današnje Hrvatske nađene su mnogobrojne brončane figurice konja, jelena, pasa, bikova i drugih životinja, od kojih su mnoge bile sastavni dio raznih privjesaka ili pektorala. Starije ž. d. u Istri razvija karakterističan umjetnički stil oblikovanja i ukrašavanja keramike s prevladavajućim motivom meandra. Tijekom ← VIII. st. sve su jače veze s italjskom Este kulturom, koja je imala presudnu ulogu u daljem razvoju *histarske kulture*. Predmeti etruščanskoga podrijetla, apulska slikana keramika ili korinthska keramika potvrđuju stalne dodire sa susjednom jadranskom obalom. Glavno je histarsko središte bio Nezakcij (Vizače), smješten nad dubokim zaljevom, zaštićen moćnim zidinama. Uz naselje se nalazilo i groblje u čijem je sklopu pronađeno mnogo primjeraka monumentalne kamene plastike, bilo u obliku kamenih ploča s reljefnom geometrijsko-spiralnom ornamentikom bilo u obliku kamenih skulptura s obilježjem arhajskoga umj. stila. Na području Like između ← IX. i IV. st. svoju željeznodobnu kulturu razvijaju *Japodi*. Premda se u japodskom umj. izrazu primijenjenom na različitim ukrasnim i uporabnim predmetima pre-

ŽARA S POKLOPCEM IZ KAPTOLA KRAJ POŽEGA, ← VI. st. Zagreb, Arheološki muzej

poznaje odjek zapadnobalkanskoga geometrijskoga stila, oni su vrlo rano svojom orijentacijom prema jadranskom svijetu prihvatili figuralni stil. Unatoč otkrivenim tragovima mnogobrojnih japodskih gradinskih naselja i njihova se materijalna kultura najbolje proučava iz prostranih groblja. Najupečatljivije su obilježje japodske nošnje raznovrsne kape i oglavlja od brončanoga lima, masivne ogrlice od jantarnih zrna ili staklene paste, bronzane naočalaste fibule, masivne narukvice i nanogvice te obilje bronzanih privjesaka. Od jantara su izrađeni i najljepši primjerci figuralne plastike — ženske glavice iz Kopolja, konjić iz Vrepa. Usko obalno područje između rijeke Raše i Krke te nasuprotne otoke u starije željezno doba nastavaju Liburni. Oni su od ← IX. do sred. ← VI. st. vodeća pomorska i politička sila na Jadranu, što se odrazilo i u njihovoj materijalnoj i duhovnoj kulturi. Naselja su im uglavnom gradinskoga tipa; izuzetak su dva najvažnija središta, Nin i Jadera (Zadar), podignuta u nizini na obali. Liburnsku su nošnju upotpunjavali lučne fibule različitih varijanti, zmijaste fibule, spiralno-naočalaste fibule, tordirane bronzane ogrlice, bronzani i jantarni pektoralni s ptičjim protomama na završecima. U naseljima se osim jednostavne domaće keramike nalaze i brojni primjerci uvezene slikane apulske keramike, korintske, atičke ili pak sjevernoitalske venetske keramike. Krajeve između Krke i Neretve te zaleđe nastavali su Delmati. Njihova umjetnost ima sva obilježja zapadnobalkanskoga geometrijskoga stila. Karakteristične su lučne fibule čiji je luk ukrašen nizom urezanih grančica. Delmati su za razliku od Histra i Liburna svoje muškarce pokapali kao ratnike, opremljene kopljima, noževima, kacigama i knemidama grč. podrijetla. I liburnska i delmatska kultura tijekom ← IV. st. podliježu helenizaciji i ustupaju mjesto helenističkoj umjetnosti.

Zahvaljujući živim vezama sa sredozemnim kulturama, kasnohalštatska civilizacija Z i sr. Europe preobrazila se tijekom ← V. st. u novu kulturu s originalnim umj. izrazom, u tzv. *latensku kulturu*, a njezini su glavni promicatelji bili Kelti. To je razdoblje mlađega željeznog doba, no kako su Kelti poč. ← IV. st. na putu prema Grčkoj samo prošli preko naših krajeva, nisu bitno utjecali na život autohtonih halštatskih populacija. Tek su krajem ← IV. st. neka keltska plemena naselila pojedine dijelove sr. Hrvatske i Slavonije. Na važnim strateškim položajima gradili su naselja utvrđena zemljanim nasipima i širokim vodenim opkopima. Prvi su u spomenute krajeve donijeli tehnologiju proizvodnje keramike na brzo rotirajućem kolu. Keramičko posuđe sive boje, uglavnom bez ukrasa, odlične je kvalitete, ali zbog serijske proizvodnje jednolično. U nošnju Kelti uvode nove tipove fibula žičane konstrukcije, katkad izrađene i od željeza. Važno je obilježje latenske kulture kovanje i uporaba novca, čiji se likovni izraz uklapa u keltski umj. stil. Tijekom ← III—I. st. latenska je kultura djelovala i na autohtone kulture Japoda, Liburna i Delmata.

LIT.: Praistorija jugoslavenskih zemalja, V — Željezno doba: Jugoistočnoalpska regija sa zapadnom Slavonijom, Jadransko-zapadnobalkanska regija, Srednjopodunavska regija, Keltska kultura u Jugoslaviji, Sarajevo 1987. T. T. G.

ŽEZLINA, Vladimir, slikar (Zagreb, 15. VII. 1935 — 19. III. 1988). Diplomirao na Akademiji u Zagrebu 1963 (O. Postružnik). Bavio se lik. pedagogijom. U svojim koloristički slobodno stukturiranim mediteranskim krajolicima kreće se od predmetnih prema apstraktnim oblicima (*Oblici u pejzažu*, 1981; *Morske naplavine*, 1983; *Jutarnja svježina*, 1984). U ciklusu gvaševa *Maslina* (1985—86) naglašenim crtežom zatvara intenzivnije obojene površine. Samostalno izlagao u Zagrebu (1977, 1978, 1980, 1984), gdje mu je memorijalna izložba priređena 1989.

LIT.: P. Šimunović, Pejzaži Vladimira Žezline (katalog), Zagreb 1980. — B. Hlevnjak, Vladimir Žezlina (katalog), Zagreb 1989. Ž. Sa.

ŽILJAK, Nada, slikarica i grafičarka (Zagreb, 17. VI. 1944). Diplomirala na Akademiji u Zagrebu 1967. Usavršavala grafiku i ilustraciju 1967—68 (A. Kinert). Grafičarka nemirna i titrava rukopisa, nadahnuta oblicima bilja, ljudi i životinja. U slikarskim skladbama mekih rubova i osjetljivih tonskih pretapanja osjećaju se lirski odjeci mediteranskoga krajolika (*Povljanski ciklus*, 1990—91). Bavi se crtežom i ilustriranjem knjiga. — Samostalno izlagala u Zagrebu, Kamenskome, Zaprešiću, Bjelovaru i Osijeku.

LIT.: J. Depolo, Nada Žiljak (katalog), Zagreb 1981. — B. Hlevnjak, Nada Žiljak — crteži (katalog), Zaprešić 1990. — G. Quien, Nada Žiljak — slike (katalog), Zagreb 1991. — D. Vandura, Nada Žiljak (katalog), Bjelovar 1992. — Isti, Nada Žiljak, Zagreb 1993. — S. Cvemić, Nada Žiljak (katalog), Osijek 1994. Ž. Sa. i R.

ŽILJAK, Vilko, grafičar (Zelina, 18. XII. 1946). Završio studij eksperimentalne fizike na Prirodoslovno-matematičkome fakultetu u Zagrebu. Predaje na Grafičkome fakultetu u Zagrebu; jedan je od pionira programi-

rane i kompjutorske grafike u Hrvatskoj. — Samostalno izlagao u Zagrebu (1974, 1975, 1977, 1978) i Rijeci (1977).

BIBL.: Desk Top Publishing: obrada teksta i slike računalom, Zagreb 1990.

LIT.: D. Čičin-Šain, Vilko Žiljak (katalog), Zagreb 1974. — Ž. Košćević, Grafika u Hrvatskoj, u katalogu: Jugoslovenska grafika 1950—1980, Beograd 1985. R.

ŽINGERLIN-KOKOT, Ljerka, slikarica (Zagreb, 6. X. 1943). Diplomirala na Akademiji u Zagrebu 1967 (I. Šebalj). Slika i crta u olovci i pastelu nadrealno-lirske prizore suptilnoga kromatskog sklada (*Očekivanje*, 1987; *Rastanak*, 1987; *Tri Evina lica*, 1988; *U prolazu*, 1993). Samostalno izlagala u Zagrebu. Bavi se ilustracijom.

LIT.: Ž. Sabol, Likovne teme danas (katalog), Zagreb 1987.

ŽIRJE, otok u šibenskome arhipelagu s istoimenim naseljem. Na brijegu *Kapić* ostaci prapov. gradinskoga naselja. U uvali *Velika stupica* otkriveni su zidovi neke rim. građevine i mnogobrojni ulomci keramičkih posuda, pretežno amfora iz razdoblja ← II. do ← I. st. Na bregovima *Gradina* i *Gustijerna* bile su kasnoantičke (ranobiz.) utvrde sličnih građevinskih obilježja i sadržaja. Visoki zid *Gradine* završava kruništem a bio je pojačan s pet kula i niskim podziđem građanim od velikih kamenih blokova. Unutar tvrđave otkopani su ostaci presvođene cisterne i stambene zgrade opremljene hipokaustom. Prema keramičkim i numizmatičkim nalazima građevine se datiraju u VI. st., a utvrde su dio fortifikacijskoga sustava što ga je sagradio car Justinijan (527—565) radi kontrole i osiguranja plovidbe. — U žirjanskome polju nalaze se ruševine zgrade za koju se pretpostavlja da je bila samostan.

LIT.: Č. Iveković, Otok Žirje, SHP, 1927, 1. — Isti, Najstariji samostani na dalmatinskim otocima, Rad JAZU, 1931, 242. — K. Stojić, Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941. — Z. Gunjača, Arheološki spomenici otoka Žirja, Pisma s otoka, Glasilo Društva za unapređivanje Zlarića, 1978, 7. — Isti, Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima, u zborniku: Obrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije, Novi Sad 1986. — Isti, Žirje, Gradina—kasnoantička utvrda, Arheološki pregled (Beograd), 1986. — Žirajski libar, Žirje—Šibenik 1994. Z. Gu.

ŽIROŠ, Ivan, slikar (Ivankovo, 12. I. 1939). Diplomirao na Akademiji likovnih umjetnosti u Beogradu (1962). Od svojih početaka privržen figuraciji, prolazeći kroz više faza kojima je zajednička nadrealnost i fantazmagoričnost. Na sugestivnim kompozicijama, prepunim detaljima, iznosi tjeskobe i sumorne evokacije suvremenosti. Izrazit crtač osobito u portretima kojima doseže zavidnu likovnost.

ŽIVIĆ, Mihaelo (Mijo), kipar (Sikirevci, 23. IX. 1899 — Osijek, 14. IV. 1942). Završio učiteljsku školu u Osijeku 1919. Na Akademiji u Zagrebu diplomirao 1928 (I. Meštrović). Iste godine otvara atelje u Osijeku, gdje je kraće vrijeme bio profesor crtanja. U početku radi pod Meštrovićevim utjecajem (*Torzo*, *Muški akt*); sljedeću fazu obilježuju pokušaji suvremenijih formalnih rješenja (*T. G. Masaryk*). U svojem kasnijem radu realističkim pristupom oblikuje aktove i portrete, dajući ponekim plastikama monumentalni naglasak (*Pastir*, *Ranjenik*, *Djevojka s platenicama*). Radio je reljefe i crteže. — Samostalno je izlagao u Osijeku, Dalju, Novome Sadu, Beogradu, Pragu i Bratislavi. Retrospektivna izložba priređena mu je u Osijeku 1973.

LIT.: O. Švajcer, Likovni život Osijeka u razdoblju 1929—1930, Osječki zbornik, 1971, 13. — S. Brlošić, Mihaelo Živić (katalog), Osijek 1973. — Likovna umjetnost Osijeka 1900—1940 (katalog), Osijek 1986. O. Šr.

ŽIVKOVIĆ, Antun, klesar i zidar (Hvar, XVI. st.). God. 1530. sklopio je ugovor s pjesnikom Hanibalom Lucićem za popravak pristaništa pred njegovom kućom u Visu te za klesanje tijeska i dijelova vrata i ograde za dvorište. Dvije godine poslije radi na pjesnikovu ljetnikovcu u Hvaru.

LIT.: C. Fisković, Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru, Anali—Dubrovnik, 1960—61, 8—9, str. 194. — N. Bezić-Božanić, Zanati na otocima Hvaru i Visu u XVI. stoljeću, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 1977, 10, str. 472, 473. N. B. B.

ŽIVKOVIĆ, Franjo Pavlov, klesar (Hvar, 13. XI. 1525 — ?). God. 1576. isklesao je juž. vrata crkve samostana Sv. Franje u Hvaru u renesansnome stilu s natpisom na nadvratniku gdje se spominje njegovo ime.

LIT.: C. Fisković, Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru, Anali—Dubrovnik, 1960—61, 8—9, str. 219. — N. Bezić-Božanić, Zanati na otocima Hvaru i Visu u XVI. stoljeću, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 1977, 10, str. 472.